

Analysis of Nature-oriented Couplets in Sa'adi's Sonnets based on Ecolinguistics

Zeinab. Mohammad Ebrahimi Jahromi^{1*} -Parisa. Zolanvari²

1: Assistant Professor, Linguistics, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran. (Corresponding author): z_mebrahimi@sbu.ac.ir

2: Master of Science in Linguistics, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran.

Abstract: In the present era, where environmental issues have become one of the most critical global challenges, analyzing the discourse of classical literature from the perspective of ecolinguistics can open a new window to understanding human-nature interactions and rethinking environmental perspectives. Therefore, this research seeks to answer the following question: What is the frequency of "the stories we live by" in nature-oriented couplets of Sa'adi's sonnets? The answer to this question is based on the eight stories proposed by Stibbe (2021); framing, metaphors, evaluations, identities, convictions, erasure, salience, and narratives. The current research is both quantitative and qualitative and follows a descriptive approach. Out of 6,293 couplets from the sonnets, sourced from complete works of Sa'adi, edited and published by the late Mohammad Ali Foroughi (2004), thirty-five couplets specifically concern nature and its elements. All these thirty-five couplets have been analyzed within the framework of Stibbe's (2021) model. However, due to research limitations, only six samples are presented in this study, while the rest of the data analysis is reported in general terms. The fifth section discusses the percentage of occurrence and statistical analysis of the stories proposed by Stibbe. The findings reveal that the following frequency of the analyzed stories in Sa'adi's nature-oriented couplets in a descending order: salience, evaluation, erasure, framing, narrative, metaphor, conviction, and identity. Among these, the salience story occurs most frequently, with 87 instances (37.35%), while the identity story appears least frequently, with only 2 instances (0.81%). The high frequency of the salience story indicates Sa'adi's profound perspective on the relationship between humans and their environment, wherein nature serves as a reflection of his emotions, experiences, and moral teachings. Conversely, the low frequency of the identity story suggests that Sa'adi predominantly describes nature from his individual perspective rather than from a collective or societal viewpoint. As a result, the pronoun "we" is rarely used in nature descriptions, replaced instead by other pronouns or impersonal descriptions. The depiction of nature in Sa'adi's sonnets is not limited to showcasing the world's beauty; rather, it reflects his deep insight into the philosophy of life, ethics, and wisdom. Thus, in Sa'adi's sonnets, nature is a dynamic and meaningful element that transcends simple imagery, serving as a mirror to worldview, emotions, and life wisdom.

Keywords ecolinguistics, metaphor, Salience, Sa'adi's sonnets.

- Z. Mohammad Ebrahimi Jahromi; P. Zolanvari (2025). "Analysis of Nature-oriented Couplets in Sa'adi's Sonnets based on Ecolinguistics". Semnan University: *Journal of Linguistic and Rhetorical Studies*. 16(42). 351-390.

Doi: [10.22075/jlrs.2025.35635.2543](https://doi.org/10.22075/jlrs.2025.35635.2543)

1. Introduction

Persian literature, particularly its classical poetry, has long served as a mirror reflecting humanity's perceptions and experiences of the natural world. Sa'adi, the eminent 13th-century poet, frequently integrates natural imagery into his sonnets, thereby establishing a profound link between aesthetics, morality, and environmental awareness. Examining Sa'adi's *Ghazaliyāt* from the perspective of ecolinguistics provides a new opportunity to understand how nature is represented within the Persian literary tradition. The central aim of this study is to identify linguistic and discursive patterns in Sa'adi's nature-oriented couplets, focusing specifically on the frequency and types of "stories we live by" as proposed by Arran Stibbe (2021). The research hypothesizes that Sa'adi, through employing discursive structures such as frames, metaphors, evaluations, identities, convictions, erasure, salience, and narratives promotes an ecologically constructive worldview. This perspective not only enriches the aesthetic dimensions of Persian lyric poetry but also contributes to fostering environmental consciousness. At a time when ecological crises represent some of humanity's most urgent challenges, revisiting Sa'adi's sonnets through Stibbe's framework reveals valuable insights into the role of language in shaping human attitudes and interactions with the environment. Previous non-Iranian studies, including those by Goatly (2000) and Rashid (2023), have remained largely theoretical or data-limited, while Iranian research such as Veisi (2007), Moshtagh-Mehr & Feizi (2019), Mehrnia (2021), and Razavian & Elahi-Panah (2022) has generally been descriptive, classical, or religious in orientation and has not systematically applied Stibbe's ecolinguistic model.

This study extends the application of Stibbe's "stories we live by" framework to Persian lyrical poetry, moving beyond descriptive analyses toward a critical ecological discourse analysis that situates Persian data within global eco-linguistic discussions.

2. Purpose of the Study

The main objective of this research is to analyze the representation of nature in Sa'adi's sonnets through the ecolinguistic framework of Arran Stibbe's "stories we live by." Although previous Persian literary studies have explored Sa'adi's descriptions of nature, most have approached the topic from aesthetic or historical angles. Few have employed an ecolinguistic perspective, and, to the best of our knowledge, none have systematically applied Stibbe's model to Sa'adi's poetry.

This study therefore seeks to fill this gap by:

1. Introducing ecolinguistics into the study of classical Persian poetry, bridging the divide between literary and linguistic research.

2. Identifying and categorizing the frequency and types of ecological stories in Sa'adi's couplets, thereby illustrating how they construct environmental messages and promote positive ecological values.

In doing so, the research demonstrates that rereading classical Persian texts through ecolinguistics can contribute to strengthening constructive ecological discourses in the face of today's global environmental crises.

3. Research Method

Following Stibbe (2021), ecolinguistics is defined as an interdisciplinary field that explores the relationship between language and the environment. Language shapes how people perceive and act toward the natural world—for instance, advertising can encourage environmentally destructive consumerism, while nature writing can cultivate respect for ecosystems. The core concept in ecolinguistics is the “stories we live by”—deeply rooted cognitive and cultural narratives reproduced through language that influence ecological thought and behavior. Drawing upon approaches such as critical discourse analysis, metaphor theory, framing, evaluation, identity, and narrative, Stibbe identifies nine story types: ideologies, frames, metaphors, evaluations, identities, beliefs, erasure, salience, and narratives. The main goal of ecolinguistic analysis is to determine whether these stories contribute to ecological protection or to environmental degradation.

4. Discussion and Conclusion

The ecolinguistic analysis of Sa'adi's sonnets shows that the poet views nature not merely as a subject of aesthetic representation, but as a vehicle for ethical, mystical, and social reflection. Through the use of frames, metaphors, evaluations, narratives, and other eco-linguistic “stories we live by,” Sa'adi transforms nature into an active and influential element in his poetic discourse. The findings reveal that the salience story type is the most frequent, highlighting Sa'adi's tendency to emphasize natural elements and foreground them in meaning-making. Conversely, identity stories appear least often, suggesting that Sa'adi interprets nature primarily from an individual rather than a collective or communal perspective. Moreover, the prominence of positive evaluations reflects Sa'adi's deep affection for and emotional connection to the natural world. In conclusion, Sa'adi's treatment of nature transcends mere description: it functions as a bridge linking human experience with moral and spiritual insight. His sonnets thus offer a timeless model for integrating ecological sensitivity into poetic discourse and can inspire contemporary approaches to promoting sustainable environmental awareness.

سال شانزدهم - شماره ۴۲ - زمستان ۱۴۰۴

صفحات ۳۹۰-۳۵۱ (مقاله پژوهشی)

تاریخ: وصول ۱۴۰۳/۰۷/۲۴ بازنگری ۱۴۰۴/۰۱/۱۱ پذیرش ۱۴۰۴/۰۲/۰۱

تحلیل ابیات طبیعت محور غزلیات سعدی از منظر زبان شناسی زیست محیطی

زینب محمد ابراهیمی جهرمی^{۱*} / پرینا ذوی الانواری^۲

z_mebrahimi@sbu.ac.ir

۱: استادیار، زبان شناسی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)

۲: کارشناس ارشد زبان شناسی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

چکیده: در عصر حاضر که مسائل زیست محیطی به یکی از چالش های مهم جهانی تبدیل شده است، تحلیل گفتمان ادبیات کلاسیک از منظر زبان شناسی زیست محیطی می تواند دریچه ای نو به فهم تعاملات انسان و طبیعت و بازاندیشی در نگرش های زیست محیطی بگشاید. از این رو، این پژوهش به دنبال پاسخ به این پرسش است: بسامد وقوع داستان هایی که به آن ها باور داریم، در ابیات طبیعت محور غزلیات سعدی چگونه است؟ که پاسخ به این پرسش از طریق هشت داستان مطرح شده از استیسی (۲۰۲۱) که عبارتند از: قالب، استعاره، ارزیابی، هویت، باور، محوسازی، برجسته سازی و روایت صورت گرفته است. پژوهش حاضر کمی- کیفی و از نوع توصیفی است. از میان شش هزار و دویست و نود و سه بیت از غزلیات سعدی، برگرفته از کتاب کلیات سعدی به تصحیح و طبع شادروان محمدعلی فروغی (۱۳۸۳)، سی و پنج بیت آن در خصوص طبیعت و عناصر طبیعی موجود در آن بوده است که تمامی این سی و پنج بیت در چارچوب انگاره استیسی (۲۰۲۱) مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته اند؛ اما به دلیل محدودیت پژوهش تنها شش نمونه از آن ها در این پژوهش ارائه شده و بقیه تحلیل داده ها به صورت کلی گزارش شده اند. سپس در بخش پنجم، درصد وقوع و تحلیل آماری داستان های مطرح شده از استیسی ذکر گردیده است. نتیجه پژوهش نشان می دهد که بسامد وقوع داستان های بررسی شده در ابیات طبیعت محور غزلیات سعدی با احتساب روند نزولی، به این ترتیب است: برجسته سازی، ارزیابی، محوسازی، قالب، روایت، استعاره، باور، و هویت که در این میان داستان برجسته سازی با تعداد ۸۷ مورد یعنی ۳۵/۳۷٪ بیشترین بسامد و داستان هویت با تعداد ۲ مورد یعنی ۰/۸۱٪ کمترین بسامد را داشته است. بسامد زیاد داستان برجسته سازی نشان دهنده نگاه عمیق سعدی به ارتباط میان انسان و محیط پیرامونش است؛ به گونه ای که طبیعت، بازتابی از احساسات، تجربیات و آموزه های اخلاقی او می شود و بسامد کم داستان هویت گویای این است که سعدی بیشتر طبیعت را از دیدگاه فردی خود توصیف می کند نه از دیدگاه گروه یا جامعه؛ بنابراین ضمیر "ما" در توصیف طبیعت جای خود را به ضمائر دیگر یا توصیفات بدون ضمیر داده است. توصیف طبیعت در غزلیات سعدی فقط به نمایش زیبایی های جهان محدود نمی شود، بلکه بیانگر بینش عمیق او نسبت به فلسفه زندگی، اخلاق، و حکمت است؛ بنابراین، در غزلیات سعدی، طبیعت یک عنصر پویا و معنادار است که فراتر از یک تصویرپردازی ساده، بازتاب دهنده جهان بینی، احساسات و حکمت زندگی است.

کلیدواژه: برجسته سازی، زبان شناسی زیست محیطی، غزلیات سعدی، استعاره، عناصر وجهی.

- محمد ابراهیمی جهرمی، زینب ذوی الانواری، پرینا (۱۴۰۴). «تحلیل ابیات طبیعت محور غزلیات سعدی از منظر زبان شناسی زیست محیطی». دانشگاه سمنان: مطالعات زبانی و بلاغی. ۱۶ (۴۲). ۳۹۰-۳۵۱.

Doi: 10.22075/jlrs.2025.35635.2543

۱. مقدمه

ادبیات فارسی، به‌ویژه شعر کلاسیک، همواره نقش مهمی در انعکاس دیدگاه‌ها و نگرش‌های جامعه نسبت به طبیعت و محیط‌زیست ایفا کرده است. یکی از شاعران برجسته این عرصه، سعدی شیرازی، شاعر پرآوازه قرن هفتم هجری است که در غزلیات خود به طبیعت و عناصر طبیعی پرداخته است. غزلیات سعدی به‌عنوان نمونه‌ای برجسته از اشعار کلاسیک فارسی، نه تنها از نظر زیبایی‌شناسی، بلکه از منظر ارتباط میان انسان و طبیعت نیز اهمیت ویژه‌ای پیدا کرده است. به گفته سمیعی گیلانی (۱۳۷۵: ۱۱۸) انتخاب موضوع وصف طبیعت برای بررسی اشعار دارای دو علت است: نخست اینکه این وصف در اشعار شاعران مورد مطالعه، جایگاهی قابل توجه داشته است و دوم اینکه پژوهش در این زمینه باعث می‌شود تا با سنت‌هایی فکری و بیانی آشنا شویم که زمینه‌ساز توسعه و رشد مضامین در دوره‌های ادبی بعدی شده‌اند و این امر به فهم بهتر ارزش و اهمیت شعر غنایی فارسی کمک می‌کند. از این رو، توجه ویژه به طبیعت در اشعار سعدی، فرصتی ارزشمند را برای بررسی و تحلیل این اشعار از منظر زبان‌شناسی زیست‌محیطی فراهم می‌کند.

زبان‌شناسی زیست‌محیطی^۱، یکی از مباحث نوین میان‌رشته‌ای در حوزه زبان‌شناسی کاربردی است که به بررسی نقش و تأثیر زبان در ارتباط با محیط‌زیست می‌پردازد. این حوزه بررسی می‌کند که چگونه زبان و شیوه‌های ارتباطی ما می‌توانند نگرش‌ها، رفتارها و سیاست‌های مرتبط با محیط‌زیست را شکل دهند؛ بنابراین زبان‌شناسی زیست‌محیطی، نشان می‌دهد که زبان می‌تواند ما را به تخریب یا حفاظت از طبیعت تشویق نماید. آرن استیبی^۲، یکی از پیشگامان حوزه زبان‌شناسی زیست‌محیطی است که تحقیقات خود را بر چگونگی تأثیر زبان بر نگرش‌ها و رفتارهای زیست‌محیطی متمرکز کرده است. او در کتاب خود با عنوان "زبان، محیط‌زیست و داستان‌هایی که به

1. ecolinguistics

2. Arran stibbe

آن‌ها باور داریم^۱ به بررسی نقش زبان در شکل‌دهی به درک ما از محیط‌زیست و مسائل مرتبط با آن می‌پردازد. استیسی با پیوند دادن تحلیل‌های زبان‌شناختی به مسائل زیست‌محیطی، نشان می‌دهد که زبان می‌تواند به حفظ محیط‌زیست کمک کند یا به تخریب آن منجر شود. او بر این باور است که زبان‌شناسی زیست‌محیطی بر پایهٔ داستان‌هایی بنا شده است که از طریق زبان روایت می‌شوند و این داستان‌ها می‌توانند تغییرات مثبتی در زمینهٔ محیط‌زیست ایجاد کنند. این داستان‌ها ساختارهای شناختی در ذهن افراد هستند که نحوهٔ تفکر، گفتار و عملکرد افراد را شکل می‌دهند.

این پژوهش به دنبال شناسایی و بررسی الگوهای زبانی است که سعدی برای توصیف طبیعت و تأثیرات آن بر انسان‌ها به کار برده است. از این رو، تحلیل داستان‌هایی که به آن‌ها باور داریم در اشعار او می‌تواند به درک بهتری از نحوهٔ شکل‌گیری و انتقال پیام‌های زیست‌محیطی در آثار او کمک کند و زمینه‌های جدیدی را برای پژوهش‌های آینده فراهم آورد. در عصر حاضر که بحران‌های زیست‌محیطی به چالشی جهانی تبدیل شده است، اهمیت مطالعه و ترویج نگرش‌های مثبت و سازنده نسبت به طبیعت بیش از پیش احساس می‌شود. ابیات طبیعت‌محور اشاره به ابیاتی دارد که بر جنبه‌های طبیعت استوار است و شاعر به توصیف و تحلیل پدیده‌ها و اجزای طبیعت مانند درختان، رودها، کوه‌ها، آسمان، حیوانات و فصول سال پرداخته است. این نوع اشعار معمولاً به زیبایی‌های طبیعت، تأثیرات آن بر انسان یا رابطهٔ انسان با محیط‌زیست می‌پردازد و می‌تواند در قالب‌های مختلف شعری مانند غزل، قصیده یا رباعی باشد. غزلیات سعدی به دلیل غنای تصویری و پیوند عمیق با طبیعت، منبعی ارزشمند برای تحلیل نحوهٔ بازنمایی طبیعت در زبان و تفکر انسانی است که به این منظور در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفته است. شایان ذکر است که در زبان‌شناسی، واحد تحلیل گفتمان معمولاً سطحی فراتر از جمله مانند بند، پاراگراف یا حتی متون کامل را دربرمی‌گیرد؛ اما در برخی از زمینه‌های خاص، می‌توان بیت را نیز به عنوان واحد تحلیل گفتمان در نظر

1. Language, Ecology, and the stories we live by

گرفت؛ به‌ویژه در مطالعات مربوط به شعر، نثر مسجع یا متون ادبی که ساختار بیت‌محور دارند؛ چراکه بیت‌ها اغلب حاوی یک پیام یا مضمون مستقل هستند و از این نظر که دارای ساختار معنایی و ارتباط منطقی در خود هستند، می‌توان آن را یک واحد گفتمانی در نظر گرفت. از این رو، تحلیل ابیات طبیعت‌محور غزلیات سعدی از منظر زبان‌شناسی زیست‌محیطی می‌تواند به درک عمیق‌تری از چگونگی نمایش طبیعت و تأثیر آن بر تفکرات انسانی و رفتارهای زیست‌محیطی در زمان سعدی کمک کند.

از میان شش هزار و دویست و نود و سه بیت از غزلیات سعدی، سی و پنج بیت آن در رابطه با طبیعت و عناصر طبیعی موجود در آن بوده است و تمامی این سی و پنج بیت در این پژوهش تحلیل و بررسی می‌شوند. گفتنی است که غزلیات سعدی به چهار دسته طبیات، بدایع، خواتیم، و غزلیات قدیم دسته‌بندی می‌شود. هر کدام از بیت‌های موجود در این دسته‌بندی‌ها شماره‌هایی را به خود اختصاص داده‌اند و در ادامه تعداد ابیاتی که از این قسمت‌ها برای تحلیل برگزیده شده‌اند، ذکر می‌شود: در قسمت طبیات، شماره ۱: پنج بیت، شماره ۴۴: دو بیت، شماره ۵۱: دو بیت، شماره ۱۶۲: یک بیت، شماره ۲۲۴: یک بیت، شماره ۲۲۶: یک بیت، شماره ۲۸۷: یک بیت، شماره ۲۹۴: یک بیت، شماره ۲۹۶: دو بیت، شماره ۲۹۸: یک بیت، شماره ۳۲۸: یک بیت، شماره ۳۳۷: یک بیت، شماره ۴۴۴: سه بیت، شماره ۴۴۷: یک بیت، شماره ۴۷۶: چهار بیت، شماره ۶۱۱: یک بیت، در قسمت بدایع، شماره ۲۱۶: یک بیت، شماره ۴۳۱: یک بیت، شماره ۴۳۳: یک بیت، در قسمت بدایع/خواتیم، شماره ۴۳۹: دو بیت، در قسمت خواتیم، شماره ۴۴۲: یک بیت، در قسمت غزلیات قدیم، شماره ۳۱۳: یک بیت. این پژوهش در پی پاسخ به یک پرسش است: ۱. بسامد وقوع داستان‌هایی که به آن‌ها باور داریم در ابیات طبیعت‌محور غزلیات سعدی چگونه است؟

برای پاسخ به این پرسش، پژوهش حاضر در نظر دارد از میان نه نوع داستان استیبی که عبارتند از: ایدئولوژی^۱، قالب^۲، استعاره^۳، ارزیابی^۴، هویت^۵، باور^۶، محوسازی^۷، برجسته‌سازی^۸ و روایت^۹ درصد بسامد وقوع هریک از هشت داستان را به‌جز داستان ایدئولوژی در سی و پنج بیت طبیعت‌محور غزلیات سعدی را که از کتاب کلیات سعدی به تصحیح و طبع شادروان محمدعلی فروغی (۱۳۸۳) برگزیده شده‌اند، بررسی کند. شایان ذکر است، از آنجایی که تمام گفتمان‌های زیست‌محیطی غزلیات سعدی به بهبود آگاهی، تغییر نگرش و ایجاد تعامل مثبت بین انسان و محیط‌زیست کمک می‌کند، داستان ایدئولوژی در بررسی درصد وقوع ذکر نشده است؛ زیرا تعداد کل ابیات طبیعت‌محور غزلیات سعدی را که دارای گفتمان مثبت است، شامل می‌شود.

۲. پیشینه پژوهش

از گذشته تا به امروز، ارتباط زبان با طبیعت و محیط‌زیست همواره مورد توجه محققان و اندیشمندان علوم مختلفی مانند مردم‌شناسی، جامعه‌شناسی و اخیراً زبان‌شناسی زیست‌محیطی بوده است. سایپیر^{۱۰} (۱۹۱۲: ۲۲۶-۲۴۲) به‌عنوان نخستین زبان‌شناسی که رابطه بین زبان و محیط زندگی را بررسی کرده است، باور دارد که محیط‌زیست شامل عوامل فیزیکی مانند آب و هوا، جغرافیا و همچنین عوامل طبیعی مانند معیارهای قومیتی و نوع حکومت است که تفکر و شیوه زندگی افراد جامعه را شکل می‌دهند. در دهه ۱۹۷۰، آینار هاوگن^{۱۱} (۱۹۷۲: ۲۲۵) زبان‌شناس آمریکایی نروژی، مفهوم بوم‌شناسی زبان را معرفی کرد و آن را به‌عنوان "مطالعه تعامل میان هر زبان خاص و محیط پیرامون آن"

1. Ideologies
2. Framing
3. Metaphors
4. Evaluations
5. Identities
6. Convictions
7. Erasure
8. Salience
9. Narratives
10. E. Sapir
11. Einar Haugen

تعریف نمود. استیبی (۲۰۲۱: ۷۸) در کتاب خود سخنرانی هلیدی در همایش انجمن بین‌المللی زبان‌شناسی کاربردی در سال ۱۹۹۰ را به‌عنوان نقطه آغاز صورت‌پذیری رسمی مطالعات زبان‌شناسی زیست‌محیطی معرفی می‌کند؛ جایی که ارتباط میان زبان و محیط‌زیست و نقش زبان در افزایش مشکلات زیست‌محیطی مطرح شد. در دهه ۲۰۰۰ اولین مطالعات زبان‌شناسی زیست‌محیطی به مطالعات گوتلی^۱ (۲۰۰۰: ۲۸۵) مربوط می‌شود. وی با استفاده از گفتمان روزنامه‌تایمز و گفتمان شعر عاشقانه نسبت به طبیعت از وردزورث^۲ که طبیعت را زنده و فعال نشان می‌دهد، گفتمانی مخرب را با گفتمانی مفید مقایسه می‌کند و نتیجه می‌گیرد که شعر وردزورث در مقایسه با روزنامه‌تایمز، الگوی به مراتب بهتری برای بقاء در اختیار قرار می‌دهد. چن^۳ (۲۰۱۶: ۱۱۶-۱۰۸) در مقاله‌ای، هفتاد و شش مجله درباره زبان‌شناسی زیست‌محیطی را از سال ۱۹۹۱ تا ۲۰۱۵ بررسی کرده و نشان می‌دهد که از سال ۲۰۰۶ رشد این شاخه نوظهور در مطالعات زبان و ارتباطات امیدوارکننده بوده است. طالبی‌دستنائی و پشتوان (۲۰۱۸) بیان می‌کنند که مطالعات زبان‌شناسی زیست‌محیطی در ایران به دو دسته مطالعات صرفی و گفتمانی تقسیم می‌شوند. زبان فارسی، مانند سایر زبان‌های هند و اروپایی، فاقد دستور زبان سبز است؛ اما استفاده از استعاره‌های سبز در ادبیات و گفتمان، آگاهی عمومی را نسبت به مسائل زیست‌محیطی افزایش می‌دهد. در حوزه گفتمانی، تلاش‌هایی برای تحلیل گفتمان زیست‌محیطی صورت گرفته است، اما این پژوهش‌ها در ایران محدود هستند. به منظور ایجاد داستان‌های جدید و مثبت برای زندگی، باید داستان‌های مخرب کنونی را درک و جایگزین کنیم و تحلیل گفتمان مثبت در این راستا نقش مهمی دارد. جیسمولطیف و همکاران^۴ (۲۰۲۰) در مقاله‌ای به تحلیل استعاره‌های مفهومی در دو ترانه

-
1. A. Goatly
 2. W. Wordsworth
 3. S. Chen
 4. Jismulatif

اندونزیایی "درختی برای زندگی" ^۱ از ایوان فالز ^۲ (۲۰۱۲) و "طبیعت همیشگی من" ^۳ از گامبلو ^۴ (۱۹۸۲) پرداخته‌اند و نتیجه گرفته‌اند که استفاده از این استعاره‌ها نشان‌دهنده ارتباط قوی بین زبان و محیط‌زیست است. جباررشید (۲۰۲۳) در مقاله مروری خود به ناسازگاری‌های بنیادی میان شیوه درک مفهوم بوم‌شناسی میان جامعه‌شناسی و زیست‌شناسی و کاربرد آن‌ها در زبان اشاره کرده و به این نتیجه رسیده است که بوم‌شناسی زبان بیشتر به‌عنوان استعاره و به‌ندرت به‌عنوان حوزه علمی در نظر گرفته می‌شود.

نخستین پژوهش زبان‌شناسی زیست‌محیطی در ایران به مقاله ویسی (۱۳۸۶: ۸۰-۷۰) برمی‌گردد که با بررسی واژه‌هایی مانند آب، آتش و باد در فرهنگ بومی ایرانیان، رابطه بین ویژگی‌های محیطی، زبان و چگونگی شکل‌گیری نگرش مردم به پدیده‌های طبیعی را نشان داده است. پارساپور (۱۳۹۱: ۹۹-۷۷) پنج نوع نگرش درباره توصیف طبیعت در اشعار نه شاعر فارسی‌زبان در دوره‌های مختلف را بررسی کرده و نتیجه گرفته است که اشعار توصیفی طبیعت، بازتاب‌دهنده اندیشه‌ها و احساسات انسان‌ها به محیط زندگی‌شان در طول تاریخ بوده است. پارساپور (۱۳۹۱: ۷-۲۶) در مقاله دیگری ضمن بیان ضرورت نگرش بوم‌گرایانه در علوم انسانی، به معرفی گرایش‌های بوم‌گرا در حوزه زبان‌شناسی، دین و اخلاق پرداخته و سپس نقد بوم‌گرا و موضوعات و روش‌های آن را تبیین کرده است. وی در این پژوهش معتقد است که نقد بوم‌گرا ضمن بررسی رابطه انسان و طبیعت در ادبیات، به چگونگی بازتاب مسائل زیست‌محیطی و پدیده‌های طبیعت در آثار ادبی در دوره‌های تاریخی و مناطق مختلف جغرافیایی می‌پردازد که در این راستا، شیوه‌های مختلف نگرش به محیط‌زیست بر اساس فرهنگ‌ها و اعتقادات واکاوی می‌شود و نیز تلاش می‌شود با این مطالعات، رویکردهای نادرست فرهنگی به محیط‌زیست اصلاح و

1. Pohon untuk kehidupan
2. Iwan Fals
3. Lestari alamku
4. Gombloh

رویکردهای جدید نیز که لازمه ادامه بقای زمین است، در آثار ادبی جدید تقویت شود. میرسعیدی (۱۳۹۵) معتقد است که اشعار فارسی با استفاده از آرایه‌های ادبی و توانایی برجسته‌سازی زبان می‌تواند در راستای اهداف زبان‌شناسی زیست‌محیطی، نگاه مخاطبان را به محیط‌زیست تغییر دهد. مشتاق‌مهر و فیضی (۱۳۹۷: ۱۸۵-۲۱۰) با استفاده از چهار الگوی استیبی، یعنی ارزیابی و الگوهای ارزشی، برجسته‌سازی، ایدئولوژی و استعاره به تحلیل متون عرفانی بهاء‌ولد، مولوی و بقلی شیرازی پرداخته و نتیجه گرفته‌اند که در این متون، شخصیت‌بخشی به طبیعت و استفاده از استعاره‌هایی مانند "جهان مزرعه است" و "طبیعت موجودی زنده است"، تأکید زیادی بر احترام به طبیعت دارد. مهرنیا (۱۴۰۰) در پایان‌نامه خود به بررسی و مقایسه یازده گفتمان در جزء پانزده و سی و دو گفتمان زیست‌محیطی در جزء سی قرآن کریم از منظر زبان‌شناسی زیست‌محیطی پرداخته و به این نتیجه رسیده است که در جزء پانزده، قالب‌ها به تعداد یازده مورد بیش‌ترین بسامد و هویت، محوسازی و استعاره که از هر کدام دو مورد مشاهده شد، کم‌ترین بسامد را داشته‌اند و در مقابل، در جزء سی، قالب‌ها به تعداد هفده مورد بیش‌ترین بسامد و الگوهای ارزشی، هویت و محوسازی که از هر کدام دو مورد مشاهده شد، کم‌ترین بسامد را داشته‌اند. قربان‌پور (۱۴۰۱) به معرفی و بررسی ویراست دوم کتاب استیبی (۲۰۲۱) پرداخته و بیان کرده است که این ویراست در مقایسه با نسخه قبلی فصل جدیدی به نام روایت دارد. رضویان و الهی‌پناه (۱۴۰۲: ۲۱۳-۲۴۸) در پژوهش خود به تحلیل متون زیست‌محیطی در دو کتاب خمره (۱۳۹۸) و تنور و داستان‌های دیگر (۱۳۹۷) نوشته هوشنگ مرادی کرمانی با استفاده از پنج داستان استیبی، یعنی ایدئولوژی، ارزیابی و الگوهای ارزشی، هویت، محوسازی و برجسته‌سازی، پرداخته‌اند و بسامد این داستان‌ها را با احتساب روند نزولی که عبارتند از: برجسته‌سازی، ارزیابی و الگوهای ارزشی، ایدئولوژی، هویت و محوسازی نشان داده‌اند.

۳. چارچوب نظری

استیبی (۲۰۲۱: ۱) زبان‌شناسی زیست‌محیطی را به‌عنوان حوزه‌ای میان‌رشته‌ای معرفی می‌کند که هم به مسائل محیط‌زیست و هم به زبان مربوط می‌شود. اگرچه در نگاه اول این دو کلمه ممکن است به‌عنوان حوزه‌هایی کاملاً مجزا به نظر برسند، اما زبان بر نحوه تفکر ما درباره جهان و در نتیجه، بر رفتار ما نیز اثر می‌گذارد. زبان تبلیغات می‌تواند ما را به خرید محصولات غیرضروری و آسیب‌رسان به محیط‌زیست ترغیب کند؛ درحالی‌که نوشتارهای مرتبط با طبیعت می‌توانند احترام به جهان طبیعی را ترویج دهند (استیبی، ۲۰۲۱: ۱). بااین‌حال، زبان‌شناسی زیست‌محیطی فراتر از این می‌رود و به جستجوی الگوهای کلی‌تری از کاربرد زبان می‌پردازد که بر طرز تفکر و رفتار انسان‌ها با جهان پیرامون تأثیر می‌گذارند. بر این اساس، زبان‌شناسی زیست‌محیطی با تمرکز بر نه نوع داستان که به‌عنوان الگوهای ذهنی مؤثر بر رفتار و چالش‌های مرتبط با محیط‌زیست مطرح می‌شوند، به بررسی زبان می‌پردازد. اگرچه این الگوهای ذهنی به‌طور مستقیم تحلیل نمی‌شوند، از طریق زبان و تحلیل‌های رایج می‌توان به شناختی از آن‌ها دست یافت. استیبی (۲۰۲۱: ۲۰۵) بیان می‌کند که اصطلاح "داستان‌هایی که به آن‌ها باور داریم" از کتاب "استعاره‌هایی که به آن‌ها باور داریم" اثر جورج لیکاف و مارک جانسون^۲ (۱۹۸۰) الهام گرفته و سپس به مفهومی گسترده‌تر بسط داده شده است. رابطه بین محیط‌زیست و زبان بر این پایه استوار است که رفتار انسان‌ها با یکدیگر و با جهان طبیعی تحت تأثیر افکار، مفاهیم، ایده‌ها، ایدئولوژی‌ها و جهان‌بینی‌ها قرار دارد که همه از طریق زبان شکل می‌گیرند؛ بنابراین، استیبی (۲۰۲۱: ۱۰) چارچوبی ساده‌شده را از طریق ترکیب چند نظریه زبان‌شناختی برای تحلیل داستان‌هایی که به آن‌ها باور داریم، ارائه می‌دهد. این نظریه‌ها شامل تحلیل گفتمان انتقادی^۳، نظریه قالب^۴، نظریه

1. Metaphors we live by
2. George Lakoff & Mark Johnson
3. Critical Discourse Analysis
4. Frame theory

استعاره^۱، نظریه ارزیابی^۲، نظریه هویت^۳، ساخت واقعیت^۴، نظریه محوسازی^۵، برجسته‌سازی^۶ و روایت‌شناسی زبان^۷ هستند و می‌توان آن‌ها را به‌عنوان ابزاری برای تحلیل زبان جهت آشکارسازی داستان‌های پنهان به کار برد.

۱-۳. ایدئولوژی

از میان نه نوع داستان مطرح‌شده، رایج‌ترین شکل آن‌ها، ایدئولوژی است. استیسی (۲۰۲۱: ۲۱) ایدئولوژی را به‌عنوان نظامی از باورها تعریف می‌کند که درباره گذشته، حال، آینده یا باید‌های جهان شکل می‌گیرد و میان اعضای گروه‌های خاصی در جوامع به اشتراک گذاشته می‌شود. این تعریف نشان می‌دهد که ایدئولوژی نه تنها درون گروه مشترکی وجود دارد، بلکه بسیاری از گروه‌ها سعی دارند باورها و داستان‌های خود را به فرهنگ‌های بزرگ‌تر منتقل کنند. این تمایل به انتشار ایدئولوژی می‌تواند به تعاملات فرهنگی و تبادل ایده‌ها منجر شود و درنهایت، بر جوامع مختلف تأثیر بگذارد. در زبان‌شناسی زیست‌محیطی، پرسش اساسی درباره ایدئولوژی‌ها این نیست که آیا آن‌ها صحیح هستند یا نه، بلکه بررسی می‌شود که آیا این ایدئولوژی‌ها مردم را به حفظ و نگهداری زیست‌بوم‌ها ترغیب می‌کنند یا به تخریب آن‌ها؛ بنابراین، هدف این تحلیل ارزیابی تأثیر ایدئولوژی‌ها بر فلسفه زیست‌محیطی و بررسی این است که آیا این ایدئولوژی‌ها به نفع پایداری زیست‌بوم‌ها هستند یا خیر. ایدئولوژی از طریق گفتمان‌ها که شکل‌های خاصی از زبان هستند و توسط اعضای گروه‌های مختلف مانند اقتصاددانان یا نویسندگان طبیعت برای بیان و ترویج ایدئولوژی‌هایشان به کار می‌روند، آشکار

-
1. Metaphor theory
 2. Appraisal theory
 3. Identity theory
 4. Fact construction
 5. Theory of Erasure
 6. Theory of Salience
 7. Linguistic Narratology

می شوند. در زبان شناسی زیست محیطی، گفتمان ها به سه دسته تقسیم می شوند: گفتمان مخرب^۱، گفتمان دوبهللو^۲ و گفتمان مفید^۳.

۲-۳. قالب

از نظر استیسی (۲۰۲۱: ۴۰)، قالب به عنوان چارچوب شناختی و معرفتی تعریف می شود که به وسیله واژه های تحریک کننده خاصی، حوزه های از زندگی را در ذهن تداعی می کند. این قالب در واقع، طرحی از تجربه است که در حافظه بلند مدت ذخیره می شود و به ما امکان می دهد تا واقعیت ها را درک کنیم و گاهی حتی واقعیت هایی را که تصور می کنیم، خلق نماییم. زمانی که از قالبی برای ساختار بندی حوزه های خاص از زندگی استفاده می شود و این کار از طریق واژه های تحریک کننده انجام می پذیرد، این فرآیند به "قالب سازی" معروف است.

استیسی (۲۰۲۱: ۴۶) بر این باور است که تحلیل قالب سازی از دیدگاه زبان شناسی زیست محیطی نیازمند شناسایی قالب مبدأ^۴ و حوزه مقصد^۵ است. حوزه مقصد، حوزه ای عمومی است که درباره آن صحبت می شود؛ در حالی که قالب مبدأ، حوزه ای متفاوت از زندگی است که با واژه های تحریک کننده در ذهن تداعی می شود. به عنوان مثال، بلک مور و هولمز^۶ (۲۰۱۳: ۱۵) در تحلیل منابع آنلاین سازمان های خیریه حفاظت از محیط زیست به این نتیجه رسیدند که حفاظت از طبیعت می تواند از طریق قالب سازی با استفاده از واژه هایی مانند "خرید"، "تخفیف" و "مشتري" انجام شود. به ما گفته می شد که می توانیم "طبیعت را نجات دهیم" در حالی که خرید می کردیم و تخفیف می گرفتیم، گویی که طبیعت کالای مصرفی دیگری است. حتی به ما به صراحت به عنوان مشتریان ارزشمند اشاره می شد. قالب مبادله، سازمان های حفاظت از محیط زیست را به عنوان

1. Destructive discourses
2. Ambivalent discourses
3. Beneficial discourses
4. Source frame
5. Target domain
6. E. Blackmore & T. Holmes

کسب و کاری که به مشتریان (عامه مردم) کالایی (حفاظت از محیط زیست) را می‌فروشد، نشان داد. بلکه مور و هولمز به شدت از قالب‌سازی حفاظت از طبیعت به عنوان یک معامله تجاری انتقاد کردند؛ زیرا این قالب‌سازی، قالب‌های مصرف‌گرایی خودمحور را که اساساً منجر به تخریب طبیعت می‌شود، تقویت می‌کند (استیبی، ۲۰۲۱: ۴۱).

۳-۳. استعاره

استیبی (۲۰۲۱: ۵۹) استعاره را نوع خاصی از قالب‌سازی می‌داند که در آن قالب مبدأ به حوزه‌ای کاملاً متفاوت از زندگی مربوط می‌شود؛ حوزه‌ای که ما از طریق تعاملات روزمره با آن آشنایی داریم. او معتقد است که دو مفهوم استعاره و قالب همپوشانی دارند و اغلب به جای یکدیگر استفاده می‌شوند؛ اما نظریه‌های مربوط به استعاره و قالب دو مسیر جداگانه را دنبال کرده‌اند. به طور نظری، استعاره از زمان ارسطو مورد مطالعه قرار گرفته است؛ در حالی که مفهوم قالب اخیراً در دهه ۱۹۷۰ در حوزه‌های زبان‌شناسی، هوش مصنوعی و علوم شناختی مطرح شده است؛ بنابراین، استیبی (۲۰۲۱: ۶۰) استعاره را به گونه‌ای تعریف می‌کند که رابطه‌اش با قالب‌سازی را نشان دهد: استعاره نوعی قالب‌سازی است که در آن قالب مبدأ از حوزه‌ای خاص، ملموس و قابل تصور از زندگی گرفته شده و با حوزه مقصد تفاوت دارد. به نظر استیبی (۲۰۲۱: ۶۳)، معمول‌ترین استعاره‌هایی که در زبان‌شناسی زیست‌محیطی تحلیل می‌شوند، آن‌هایی هستند که برداشت ما از طبیعت را شکل می‌دهند. به عنوان نمونه، استعاره «طبیعت ماشین است»^۱ به عنوان استعاره‌ای مخرب محسوب می‌شود؛ زیرا این تصور را ایجاد می‌کند که طبیعت مانند یک ماشین است که می‌تواند با تعمیر یا جایگزینی اجزای معیوب، اصلاح شود. در مقابل، استعاره «طبیعت موجودی زنده است»^۲ جنبه‌ای مثبت دارد؛ زیرا طبیعت را به عنوان سیستمی زنده و پویا می‌بیند که نیاز به حمایت و مراقبت دارد.

1. Nature is a machine

2. Nature is an organism

۳-۴. ارزیابی

استیبی (۲۰۲۱: ۷۹) ارزیابی را به عنوان داستانی توصیف می کند که ابتدا در ذهن نفوذ کرده و سپس به شکل دهی رفتار، عادات، شیوه زندگی و الگوهای ذهنی افراد در مورد خوب یا بد بودن حوزه های از زندگی منجر می شود. ارزیابی ها از طریق الگوهای ارزشی^۱ که الگوهای زبان شناختی هستند و به طور مکرر به هر موضوعی ارزش مثبت یا منفی می دهند، نمود می یابند. الگوهای ارزشی در حوزه زبان شناسی زیست محیطی اهمیت زیادی دارند؛ زیرا نقش تعیین کننده ای در شکل دهی افکار عمومی نسبت به محیط زندگی به صورت مثبت یا منفی ایفا می کنند (استیبی، ۲۰۲۱: ۷۹)؛ بنابراین، استیبی (۲۰۲۱: ۷۹) الگوهای ارزشی را مجموعه ای از ویژگی های زبان شناختی تعریف می کند که کنار هم قرار می گیرند تا یک حوزه از زندگی را خوب یا بد جلوه دهند.

مارتین و وایت (۲۰۰۵) بر این باورند که بسیاری از ویژگی های زبانی وجود دارند که می توانند حوزه های مختلف زندگی را به شکل مثبت یا منفی بازنمایی کنند. آن ها این ویژگی های زبانی را "عناصر ارزشی"^۲ می نامند. این عناصر ارزشی می توانند به طور آشکارا مثبت یا منفی باشند، مانند صفاتی نظیر "خوب"، "بد"، "درست" یا "غلط"، یا می توانند ضمنی تر باشند و تلویحات مثبت یا منفی داشته باشند، مانند صفاتی نظیر "تازه"، "طبیعی" یا "باهوش". حتی ساختارهای دستوری مانند "تهدید X" (مثلاً تهدید لغزش زمین) نیز به عنوان یک الگوی ارزیابی محسوب می شود و عنصر X را به صورت منفی ارزش گذاری می کند. برخی استعاره ها نیز می توانند به عنوان عناصر ارزشی عمل کنند؛ برای مثال، اگر مصرف گرایی نوعی بیماری تلقی شود، این ساختار استعاری به طور طبیعی یک الگوی ارزشی منفی را به دلیل تداعی مفهوم منفی بیماری در قالب مبدأ نشان می دهد.

۳-۵. هویت

1. Appraisal patterns
2. Appraisal items

ما و استیبی^۱ (۲۰۲۲: ۱۷۶) در مقاله‌ای سه سطح از هویت را مطرح کرده‌اند. به عقیده آن‌ها، هویت فردی^۲ بر اهمیت هر فرد به‌طور مجزا تمرکز دارد، هویت اجتماعی^۳ افراد را به‌عنوان اعضای یک گروه بزرگ‌تر انسانی در نظر می‌گیرد. درنهایت، هویت فرهنگی زیست‌محیطی^۴ شامل گروه‌هایی است که نه تنها انسان‌ها، بلکه سایر موجودات و عناصر طبیعی جهان را نیز دربرمی‌گیرند. برخی هویت‌ها، مانند هویت "مصرف‌کننده سیری‌ناپذیر"، رفتارهایی را ترغیب می‌کنند که اگر افراد آن‌ها را بپذیرند، به لحاظ زیست‌محیطی مخرب خواهند بود؛ به این معنا که اگر افراد چنین هویتی را بپذیرند و خود را با الگوی ذهنی آن سازگار کنند، رفتارها و گفتارهایشان مطابق با این هویت خواهد بود. از سوی دیگر، هویت‌های مختلف می‌توانند افراد را به رفتارهایی تشویق کنند که از منظر زیست‌محیطی مفید هستند (استیبی، ۲۰۲۱: ۱۰۰).

یکی از روش‌های کلیدی برای ایجاد هویت زیست‌محیطی در متون، استفاده از ضمائر "ما" و "برای ما" است که افراد خاصی را به‌عنوان عضوی از یک گروه مشترک موجودات معرفی می‌کند. در زبان روزمره، این ضمائر معمولاً به یک گروه از انسان‌ها اشاره دارند. با این حال، در نوشتارهای مرتبط با طبیعت، این ضمائر اغلب برای ایجاد پیوند میان انسان‌ها و موجودات غیرانسانی به کار می‌روند. استیبی (۲۰۱۵)، به نقل از آفاگل‌زاده و همکاران؛ (۱۳۹۵: ۱۶۹) در این زمینه دو مثال از دست‌نوشته‌های اثر استر وولفسن در کتاب "از یک شهر پنهان" را ارائه می‌دهد. نمونه اول توصیفی از موش‌ها و نمونه دوم توصیفی از یک کبوتر زخمی است:

• موش‌ها به‌عنوان ناقلان بیماری مقصر شناخته می‌شوند؛ اما ما و بسیاری از حیوانات و پرندگان دیگر نیز ممکن است ناقل بیماری باشیم.

-
1. Ch. Ma and A. Stibbe
 2. Individual identity
 3. Social identity
 4. Ecocultural identity

• با وجود تفاوت‌های آشکار بین ما و سایر موجودات، همه ما به وسیله یک چیز قابل اندازه‌گیری روی زمین، یعنی خود زندگی، به هم پیوند خورده‌ایم. در جمله اول، ضمیر "ما" نه تنها نویسنده و انسان‌ها، بلکه پرندگان و حیوانات دیگر را نیز در دسته ناقلان بیماری قرار می‌دهد و به این ترتیب، موش‌ها نیز در این گروه جای می‌گیرند. در جمله دوم، ضمائر "ما" و "مان" برای قرار دادن نویسنده و سایر موجودات در یک گروه مشترک به دلیل ویژگی مشترک یعنی زندگی استفاده شده است. این نوع مثال‌ها به چالش کشیدن این روایت رایج است که ذات انسانی را بر اساس تفاوت‌ها میان انسان و دیگر موجودات تعریف می‌کند.

۶-۳. باور

باور، داستانی است که در ذهن مردم شکل می‌گیرد و درباره این است که آیا یک توصیف خاص از یک موضوع، درست، مسلم، نامسلم یا نادرست است. این توصیف‌های مختلف از یک موضوع، از طریق الگوهای واقعی‌بودگی^۱ آشکار می‌شوند که شامل مجموعه‌ای از ابزارهای زبانی است. آنها کنار هم قرار می‌گیرند و برای نشان دادن توصیفات به صورت مسلم، درست، نامسلم یا نادرست به کار می‌روند (استیسی، ۲۰۲۱: ۱۱۸).

از نظر پاتر^۲ (۱۹۹۶: ۱)، واقعی‌بودگی به این معنا نیست که یک توصیف واقعاً درست باشد، بلکه به مجموعه‌ای از روش‌های زبانی اشاره دارد که به منظور نمایان ساختن یک توصیف به شکلی قابل اعتماد، بی‌طرف، مستقل از دیدگاه گوینده و منعکس‌کننده جنبه‌ای از جهان به کار می‌رود.

به عقیده استیسی (۲۰۲۱: ۱۲۲) تحلیل گفتمان انتقادی، روش‌هایی را برای بررسی ویژگی‌های زبان‌شناختی که واقعی‌بودگی را شکل می‌دهند، ارائه می‌دهد. این ویژگی‌ها

1. Facticity patterns

2. J. Potter

عبارتند از: (الف) عناصر وجهی^۱، مانند «باید اجباری»^۲، «باید پیشنهادی»^۳ و «شاید»^۴ که میزان احتمال هر توصیفی را نشان می‌دهند (مارتین و رز^۵، ۲۰۰۷: ۴۸)؛ (ب) ارجاع به اعتبار کارشناسان و اعتبار عمومی (ون‌لیوون^۶، ۲۰۰۸: ۱۰۷)؛ (پ) کمیت‌نمایی^۷، مانند «بعضی» یا «تعداد زیادی» که می‌توانند برای پوشاندن کمبود شواهد عینی استفاده شوند (مشین و مایر^۸، ۲۰۱۲: ۱۹۲)؛ (ج) تردیدنماها^۹، مانند «X فکر می‌کند که» یا «X معتقد است که» که اغلب از مسئولیت افراد در برابر صحت گفته‌شان می‌کاهد (مشین و مایر، ۲۰۱۲: ۱۸۹)؛ (د) پیش‌انگاره‌ها^{۱۰} که وجود توصیفات را «مسلم فرض می‌کنند» به جای اینکه آن‌ها را به‌عنوان توصیفات بدانند که «نیاز به بحث و بررسی بیشتر» دارند (مارتین و وایت^{۱۱}، ۲۰۰۵: ۱۰۱).

۳-۷. محوسازی

استیبی (۲۰۲۱) اصطلاح «محوسازی» را به‌عنوان فرآیندی توصیف می‌کند که در آن حوزه‌ای از زندگی بی‌اهمیت یا حاشیه‌ای نشان داده می‌شود. این بی‌اهمیتی در متن، از طریق الگوی محوسازی نمایان می‌شود که به‌طور نظام‌مند یک عنصر را حذف یا تضعیف می‌کند تا آن را به‌عنوان موضوعی بی‌ارتباط، بی‌اهمیت یا حاشیه‌ای جلوه دهد.

-
1. Modals
 2. Must
 3. Should
 4. Might
 5. J. Martin & D. Rose
 6. T. Van Leeuwen
 7. Quantifiers
 8. D. Machin & A. Mayr
 9. Hedges
 10. Presuppositions
 11. J. Martin & P. White

این حذف می تواند به سادگی از طریق ذکر نکردن یک عنصر در متن یا با استفاده از ابزارهای زبانی مانند مجهول سازی^۱، مجاز^۲، اسم سازی^۳ و شمول معنایی^۴ انجام شود. استیسی (۲۰۲۱: ۱۴۴) محوسازی را به سه نوع اصلی تقسیم می کند: ۱. تهی سازی^۵ که در آن عنصر مهمی به طور کامل از متن حذف می شود. ۲. پنهان سازی^۶ که در آن عنصر مهمی حذف می شود؛ اما با نسخه ای تحریف شده از خود جایگزین می گردد. ۳. رد گذاری^۷ که در آن عنصر به طور نسبی حذف می شود؛ اما رد آن هنوز باقی می ماند.

۸-۳. برجسته سازی

برجسته سازی، برعکس محوسازی، به عنوان فرآیندی توصیف می شود که حوزه ای از زندگی را مهم و درخور توجه نشان می دهد. داستان برجسته سازی، حوزه مورد نظر از زندگی را به وسیله تصاویر زنده، واضح و عینی به عنوان موضوعی قابل توجه بازنمایی می کند. از این رو، این ویژگی ها از طریق تجزیه و تحلیل مشخصه های زبانی مانند قانونی سازی^۸، جاننداری^۹، سطوح انتزاع^{۱۰}، ساخت گذرایی (تنظیم مشارکت کنندگان و فرایندها در یک بند)^{۱۱}، استعاره^{۱۲}، تشبیه^{۱۳} و استفاده از اسامی خاص که قدرت تصور را فعال می کنند، در متن آشکار می شوند.

۹-۳. روایت

روایت از میان همه انواع داستان ها، به عنوان قوی ترین شکل داستان توصیف می شود. روایت قادر است شخصیت ها، رویدادها و مکان ها را به یکدیگر پیوند دهد، نیت ها و

1. Passivization
2. Metonymy
3. Nominalization
4. Hyponymy
5. Void
6. Mask
7. Trace
8. Focus
9. Vitality
10. Levels of abstraction
11. Transitivity
12. Metaphor
13. Simile

انگیزه‌ها را مشخص کند، علت‌ها را با معلول‌ها و اقدامات را با پیامدها مرتبط سازد. مهم‌تر از همه، در مسائل زیست‌محیطی، روایت می‌تواند اصول اخلاقی را انتقال دهد و مسئولیت‌پذیری را تعیین کند. علاوه بر این، روایت همه این وظایف را به شکلی الهام‌بخش، تأثیرگذار و به یادماندنی انجام می‌دهد (استیبی، ۲۰۲۱: ۱۸۲). اصطلاح «ساختار روایی»^۱ برای اشاره به چارچوب اساسی رویدادها و ارتباطات بین آن‌ها در یک داستان به کار می‌رود. درواقع، ساختارهای روایی داستان‌هایی در ذهن افراد هستند که شامل توالی رویدادهایی می‌شوند که به‌طور منطقی به یکدیگر متصل‌اند. اصطلاح «توالی»^۲ به رویدادهایی اشاره دارد که ارتباط موقتی دارند و «رویداد»^۳ به یک موقعیت و شخصیت‌هایی که عملی را انجام می‌دهند یا تجربیاتی را دربردارند، مربوط می‌شود (تولان ۲۰۰۱)^۴. این ارتباطات منطقی ممکن است واضح باشند یا به خوانندگان واگذار شود تا آن‌ها را از طریق استدلال روایی استنباط کنند (استیبی، ۲۰۲۱: ۱۸۲).

۴. روش‌شناسی پژوهش

در کل، از میان شش هزار و دویست و نود و سه بیت از غزلیات سعدی، سی و پنج بیت که در آن عناصر، پدیده‌ها یا مفاهیمی از طبیعت (مانند گیاهان، حیوانات، کوه، آسمان، باد، باران و...) نقش مهمی در انتقال معنا، تصویرسازی یا ایجاد مفاهیم استعاره‌ای و نمادین دارند، در چارچوب نظریه استیبی (۲۰۲۱) که پیش از این ذکر شد، تحلیل و بررسی می‌شوند. به‌عنوان مثال در بیت "برگ درختان سبز در نظر هوشیار * هر ورقش دفتری است معرفت کردگار" سعدی از طبیعت (برگ درختان) به‌عنوان نمادی برای دانش و حکمت الهی استفاده می‌کند. او نشان می‌دهد که طبیعت فراتر از هر پدیده فیزیکی، بستری برای درک و تأمل درباره خلقت و خالق است. این بیت نمونه‌ای روشن از رویکرد طبیعت‌محور در غزلیات سعدی است که با نگاه زبان‌شناسی زیست‌محیطی

-
1. Narrative structure
 2. Sequence
 3. Event
 4. Toolan

نیز قابل بررسی است. ابزار گردآوری داده‌ها از نوع کتابخانه‌ای و روش انجام پژوهش حاضر، کمی-کیفی و از نوع توصیفی است. داده‌ها از کتاب کلیات سعدی به تصحیح و طبع شادروان محمدعلی فروغی (۱۳۸۳) گردآوری شده‌اند. این کتاب دربردارنده کلیه آثار سعدی است که به دلیل کامل بودن، نگارنده در قسمت غزلیات این کتاب (به جز ملحقات و مفردات)، ابیاتی را که در توصیف طبیعت سروده شده‌اند، برگزیده و تحلیل کرده است.

در پژوهش حاضر، بسامد وقوع هریک از هشت داستان مطرح شده از استیسی که عبارتند از: قالب، استعاره، ارزیابی، هویت، باور، محوسازی، برجسته‌سازی و روایت در سی و پنج گفتمان زیست‌محیطی غزلیات سعدی بررسی شده است؛ اما قابل توجه است که از آنجایی که تمام گفتمان‌های زیست‌محیطی در غزلیات سعدی نقش مؤثری در افزایش آگاهی، تغییر دیدگاه‌ها و ایجاد تعامل سازنده بین انسان و طبیعت دارند؛ بنابراین درصد بسامد وقوع داستان ایدئولوژی در این پژوهش در نظر گرفته نشده است. این امر به این دلیل است که کل ابیات طبیعت محور غزلیات سعدی را که حاوی گفتمان مثبت هستند، شامل می‌شود.

۵. تجزیه و تحلیل داده‌ها

در مجموع، سی و پنج بیت زیست‌محیطی در غزلیات سعدی مشاهده گردیده و تمامی آن‌ها در این پژوهش بررسی شده است. برای تحلیل ابیات زیست‌محیطی در غزلیات، ابیات زیست‌محیطی به ترتیب شماره غزل‌ها برشمرده شده است. شایان توجه است، همان‌طور که پیشتر بیان شد، با توجه به تأثیر گفتمان‌های زیست‌محیطی در غزلیات سعدی بر ارتقای آگاهی، دگرگونی نگرش‌ها و تقویت ارتباط مثبت میان انسان و طبیعت، داستان ایدئولوژی در بررسی درصد وقوع لحاظ نشده است. دلیل این امر آن است که این الگو، تمامی ابیات طبیعت محور سعدی را که دارای گفتمان مثبت هستند، دربرمی‌گیرد. به دلیل محدودیت صفحات، تنها شش بیت به عنوان نمونه در این بخش ارائه می‌شوند و تحلیل بقیه ابیات زیست‌محیطی به صورت کلی گزارش خواهد شد.

نمونه اول

آدمی نیست که عاشق نشود وقت بهار هر گیاهی که به نوروز نجبد حطَب^۱ است
(سعدی، ۱۳۸۳، ط: ۵۱)

۱. قالب "فصل بهار دارنده زیبایی‌ها است" از مصرع اول و قالب "فصل بهار، موجب شادابی و بالیدن گیاهان می‌شود" از مصرع دوم برداشت می‌شود.

۲. در این گفتمان، هر گیاهی که در فصل بهار از خودش شادابی و نشاط نشان ندهد، به چوبی خشک مانند شده است و استعاره "هر گیاه رشد نیافته در فصل بهار، چوب خشک است" را شکل داده است. در این استعاره، "هر گیاه رشد نیافته در فصل بهار" حوزه مقصد و "چوب خشک" قالب مبدأ است.

۳. "حطب (= چوب خشک)" عنصر ارزشی منفی این گفتمان است.

۴. در مصرع اول "هر کسی که عاشق فصل بهار نباشد، او را نمی‌توان در جرگه آدمیان دانست" الگوی واقعی بودگی، قطعی بودن زیبایی بهار و طبیعت را می‌رساند و در مصرع دوم، "هر گیاهی که در فصل بهار شاداب نباشد چوبی خشک است" الگوی واقعی بودگی مسلم و قطعی بودن بالیدن و سرزندگی گیاهان را در فصل بهار نشان می‌دهد.

۵. کاربرد "هر گیاهی" اشاره به همه نوع گیاهی از جمله علف، بوته، نهال و گل دارد که این عناصر در پس‌زمینه واقع شده‌اند و نام آن‌ها ذکر نشده است؛ بنابراین حاکی از وجود داستان محوسازی در این گفتمان است.

۶. کاربرد "وقت بهار" و "نوروز" که فصل خاصی از سال مدنظر شاعر بوده است به همراه استعاره، برجستگی گفتمان را افزایش داده‌اند.

*در این گفتمان، داستان ارزیابی مثبت، هویت زیست‌محیطی و روایت دیده نشد.

نمونه دوم

۱. هیزم، چوب خشک

زمین باغ و بستان را به عشق باد نوروزی بیايد ساخت با جوری که از باد خزان آيد
(همان، ط: ۲۸۷)

۱. "به عشق (=امید و انتظار)" عنصر ارزشی مثبت و "جور (=سختی و ناملایمت)" عنصر ارزشی منفی این گفتمان است.

۲. عنصر وجهی "باید" در ترکیب "بیايد ساخت" واقعی بودگی گفتمان را افزایش می‌دهد؛ از این نظر که باغ و بستان باید بتوانند با سختی‌ها و ناملایمات باد پاییزی به امید آمدن نوروز کنار بیايند.

۳. "باد نوروزی" مجاز از باد بهاری است. کاربرد مجاز باعث ایجاد فرایند محوسازی شده است.

۴. کاربرد اسامی خاصی چون "باد نوروزی" و "باد خزان" برجستگی گفتمان را افزایش داده‌اند.

* در این گفتمان داستان قالب، استعاره، هویت زیست‌محیطی، و روایت دیده نشد.

نمونه سوم

هر گلی نو که در جهان آيد ما به عشقش هزار دستانیم^۱
(همان، ب، خ: ۴۳۹)

۱. در این گفتمان، شاعر، انسان‌ها را به بلبل‌ی مانند کرده است که از شکفتن هر گل جدیدی در جهان شادمان و مسرور می‌شود. از این رو، استعاره "ما هزار دستان (=بلبل) هستیم" در این گفتمان شکل گرفته است. در این استعاره، "ما" حوزه مقصد و "هزار دستان" قالب مبدأ است.

۲. "نو" به جدید بودن هر گلی در دنیا و "عشق" به لذت بردن از آن گل اشاره دارد که در این گفتمان جزء عناصر ارزشی مثبت هستند.

۳. هویت زیست‌محیطی در این گفتمان برای انسان لحاظ شده است. از این نظر که شاعر، انسان را در یک سطح برابر با بلبل می‌بیند که از شکفتن هر گل جدیدی در جهان خوشحال و مسرور می‌شود.

۴. "هر گلی نو" اشاره به محبوبیت و زیبایی همه گل‌های جهان دارد؛ از این رو، واقعی‌بودگی بیشتری را به گفتمان می‌بخشد.

۵. در مصرع اول، کاربرد ترکیب "هر گلی نو" اشاره به همه نوع گلی که تازه در دنیا شکفته است دارد؛ اما نام دقیق آن‌ها ذکر نشده است؛ بنابراین در این گفتمان فرایند محوسازی نیز دیده می‌شود.

۶. کاربرد استعاره به همراه اسم خاص "هزار دستان" که نوع خاصی از پرنده است، برجستگی گفتمان را افزایش داده‌اند.

* در این گفتمان داستان قالب، ارزیابی منفی و روایت دیده نشد.

نمونه چهارم

خاموشی بلبلان مشتاق در موسم گل ندارد امکان

(همان، ط: ۴۴۷)

۱. "خاموشی" جزء عنصر ارزشی منفی و "مشتاق" جزء عنصر ارزشی مثبت این گفتمان است.

۲. در فصل بهار، ممکن نیست که بلبلان مشتاق، خاموش بمانند. "ممکن نیست" واقعی‌بودگی بیشتری را به گفتمان بخشیده است.

۳. "موسم گل" مجاز از فصل بهار است. از این رو، مجاز که یکی از ارکان تحلیل فرایند محوسازی است، در این گفتمان وجود دارد.

۴. در این گفتمان "بلبلان" نوع خاصی از پرنده بوده که باعث ایجاد فرایند برجسته‌سازی شده است.

۵. ساختار روایی در این گفتمان وجود دارد. از آنجایی که زیبایی و نشاط فصل بهار باعث می‌شود که بلبلان به آواز و نغمه‌سرایی پردازند و سکوت برایشان امکان‌پذیر نباشد.

* در این گفتمان داستان قالب، استعاره، و هویت زیست‌محیطی دیده نشد.

نمونه پنجم

نوبهار از غنچه بیرون شد به یک تو پیرهن^۱ بیدمشک انداخت تا دیگر زمستان پوستین^۲ (همان، ط: ۴۷۶)

۱. "یک تو پیرهن" استعاره از گلبرگ است. در این استعاره، "گلبرگ" حوزه مقصد و "یک تو پیرهن" قالب مبدأ است.

۲. واژه‌های "نوبهار (= فصل بهار)" و "زمستان" که به واسطه فصلی از سال، با هم هم‌شمول هستند و رابطه معنایی میان آن‌ها از نوع شمول معنایی است، فرایند محوسازی را در این گفتمان نشان می‌دهند.

۳. در این گفتمان، شاعر، پوشش ضخیم گیاه بیدمشک را به نوعی پوشش زمستانی تشبیه کرده است. کاربرد این تشبیه به همراه استعاره و اسامی خاص "نوبهار (= فصل بهار)" و "زمستان" به عنوان نوع خاصی از فصل سال و "بیدمشک" که به نوع خاصی از گل مربوط می‌شود، برجستگی گفتمان را افزایش داده‌اند.

۴. ساختار روایی در این گفتمان وجود دارد. از آنجاکه در فصل بهار غنچه گل بیدمشک می‌شکفت و به این دلیل که فصل زمستان به پایان رسیده است، گل بیدمشک که پوششی ضخیم مانند لباس زمستانی دارد، آن را تا زمستان بعدی کنار می‌گذارد.

* در این گفتمان، داستان قالب، ارزیابی مثبت، ارزیابی منفی، هویت زیست‌محیطی، و باور دیده نشد.

نمونه ششم

۱. پیراهن یک لایه

۲. لباس زمستانی که از پوست حیوانات پشم‌دار به خصوص گوسفند می‌دوزند.

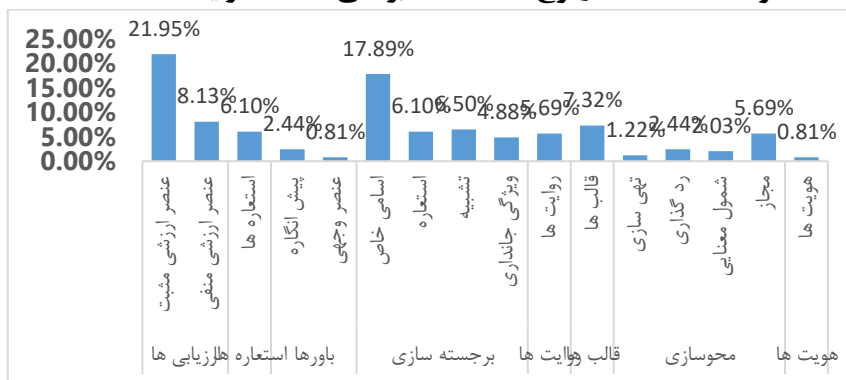
دم عیسیست پنداری نسیم باد نوروzy که خاک مرده باز آید درو روحی و ریحانی
(همان، ب: ۶۱۱)

۱. قالب "باد بهاری زندگی بخش است" از این گفتمان برداشت می‌شود.
 ۲. باد بهاری به نفس حیات بخش حضرت عیسی که مردگان را زنده می‌کرد، مانند شده است و استعاره "نسیم باد نوروzy دم عیسایی است" را شکل داده است. در این استعاره، "نسیم باد نوروzy" حوزه مقصد و "دم عیسایی" قالب مبدأ است.
 ۳. منظور از "خاک مرده" خاکی سرد و بی‌روح است که در آن هیچ چیزی نمی‌روید؛ بنابراین جزء عنصر ارزشی منفی است و در مقابل، "نسیم باد نوروzy"، "روح" و "ریحان" که اشاره به طراوت و سرسبزی دارد، جزء عنصر ارزشی مثبت این گفتمان محسوب می‌شود.
 ۴. در مصرع اول، "باد نوروzy" مجاز از باد بهاری است. کاربرد مجاز حاکی از فرایند محوسازی در این گفتمان است.
 ۵. کاربرد استعاره "نسیم باد نوروzy دم عیسایی است" به همراه اسم خاص "باد نوروzy" که اشاره به باد بهاری دارد، برجستگی گفتمان را افزایش داده است.
 ۶. ساختار روایی در این گفتمان مشاهده می‌شود. از آنجاکه باد نوروzy باعث می‌شود که زمین خشک و مرده را سرسبز و زنده کند، در این گفتمان وجود رابطه علت (باد نوروzy) و معلول (زنده کردن زمین خشک و مرده) حاکی از ساختار روایی است.
- * در این گفتمان، داستان هویت زیست‌محیطی، و باور دیده نشد.
- در سی و پنج بیت زیست‌محیطی غزلیات سعدی، هجده قالب، پانزده استعاره، هفتاد و چهار مورد ارزیابی، دو هویت زیست‌محیطی، هشت مورد باور، بیست و هشت مورد محوسازی، هشتاد و هفت مورد برجسته‌سازی و چهارده روایت (= ساختار روایی) یافت شد. در جدول ۵-۱ تعداد و درصد بسامد هریک از داستان‌ها و ارکان تحلیل آن‌ها ذکر شده و در نمودار ۵-۱ نشان داده شده است.

جدول ۵-۱. بسامد داستان‌های بررسی شده در غزلیات سعدی

داستان‌ها		تعداد	درصد
داستان‌های بررسی شده در غزلیات			
قلب‌ها		۱۸	۷/۳۲٪
استعاره‌ها		۱۵	۶/۱۰٪
ارزیابی‌ها	عنصر ارزشی مثبت	۵۴	۲۱/۹۵٪
	عنصر ارزشی منفی	۲۰	۸/۱۳٪
هویت‌ها		۲	۰/۸۱٪
باورها	عناصر وجهی	۲	۰/۸۱٪
	پیش‌انگاره	۶	۲/۴۴٪
محو‌سازی	ردگذاری	۶	۲/۴۴٪
	مجاز	۱۴	۵/۶۹٪
	تهی‌سازی	۳	۱/۲۲٪
	شمول معنایی	۵	۲/۰۳٪
برجسته‌سازی	اسامی خاص	۴۴	۱۷/۸۹٪
	استعاره	۱۵	۶/۱۰٪
	تشبیه	۱۶	۶/۵۰٪
	ویژگی جاننداری	۱۲	۴/۸۸٪
روایت‌ها		۱۴	۵/۶۹٪

نمودار ۵-۱. درصد وقوع داستان‌های بررسی شده در غزلیات سعدی

با توجه به نمودار ۵-۱ بسامد وقوع ارکان‌های تحلیل‌شده داستان‌ها در غزلیات سعدی به این ترتیب است: از داستان ارزیابی، عنصر ارزشی مثبت با تعداد ۵۴ مورد یعنی ۲۱/۹۵٪ و عنصر ارزشی منفی با تعداد ۲۰ مورد یعنی ۸/۱۳٪، از داستان باور، عناصر وجهی با تعداد ۲ مورد یعنی ۰/۸۱٪ و پیش‌انگاره با ۶ مورد یعنی ۲/۴۴٪، از داستان محوسازی، رد گذاری با تعداد ۶ مورد یعنی ۲/۴۴٪، مجاز با تعداد ۱۴ مورد یعنی ۵/۶۹٪، تهی سازی با تعداد ۳ مورد یعنی ۱/۲۲٪ و شمول معنایی با تعداد پنج مورد یعنی ۲/۰۳٪، و از داستان برجسته‌سازی، اسامی خاص با تعداد ۴۴ مورد یعنی ۱۷/۸۹٪، استعاره با تعداد ۱۵ مورد یعنی ۶/۱۰٪، تشبیه با تعداد ۱۶ مورد یعنی ۶/۵۰٪ و ویژگی جاندار با تعداد ۱۲ مورد یعنی ۴/۸۸٪ مشاهده شده است؛ بنابراین از میان همه ارکان‌های تحلیل‌شده داستان‌ها، عنصر ارزشی مثبت با تعداد ۵۴ مورد یعنی ۲۱/۹۵٪ بیشترین بسامد و عناصر وجهی با تعداد ۲ مورد یعنی ۰/۸۱٪ کمترین بسامد را به خود اختصاص داده است. بسامد وقوع ارکان‌های تحلیل‌شده داستان‌ها با احتساب روند نزولی عبارتند از: عنصر ارزشی مثبت، اسامی خاص، عنصر ارزشی منفی، تشبیه، مجاز، استعاره، ویژگی جاندار، پیش‌انگاره، رد گذاری، شمول معنایی، تهی سازی و عناصر وجهی. از میان همه داستان‌ها، قالب‌ها با تعداد ۱۸ مورد یعنی ۷/۳۲٪، استعاره‌ها با تعداد ۱۵ مورد یعنی ۶/۱۰٪، ارزیابی‌ها با تعداد ۷۴ مورد یعنی ۳۰/۰۸٪، هویت‌ها با تعداد ۲ مورد یعنی ۰/۸۱٪

باورها با تعداد ۸ مورد یعنی ۳/۲۵٪ محوسازی با تعداد ۲۸ مورد یعنی ۱۱/۳۸٪، برجسته سازی با تعداد ۸۷ مورد یعنی ۳۵/۳۷٪ و روایت ها با تعداد ۱۴ مورد یعنی ۵/۶۹٪ مشاهده شده است که در این میان برجسته سازی با تعداد ۸۷ مورد یعنی ۳۵/۳۷٪ بیشترین بسامد و هویت با تعداد ۲ مورد یعنی ۰/۸۱٪ کمترین بسامد را داشته است. بسامد وقوع داستان های بررسی شده در غزلیات سعدی با احتساب روند نزولی، به این ترتیب است: برجسته سازی، ارزیابی ها، محوسازی، قالب ها، روایت ها، استعاره ها، باورها، و هویت ها.

۶. نتیجه گیری

در پژوهش حاضر با تحلیل ابیات طبیعت محور غزلیات سعدی از منظر زبان شناسی زیست محیطی چنین نتایجی حاصل شد:

در بخش قالب، از سی و پنج بیت بررسی شده، شانزده بیت دربردارنده قالب است که در این میان به دلیل کاربرد مجدد آن ها در یک بیت، در کل هجده مورد قالب دیده شد. قالب ها، از آن جایی که می توانند با استفاده از واژه های خاصی، حوزه ای در ذهن را تداعی کنند، به مخاطب کمک می کنند تا بدون نیاز به تفسیر پیچیده، پیام شاعر را دریافت کند. به عنوان مثال، در بیت "دم عیسیست پنداری نسیم باد نوروzy* که خاک مرده باز آید درو روحی و ریحانی" استفاده از واژه "باد نوروzy" که تداعی کننده فصل بهار و رشد و بالندگی گیاهان در آن است، مفهوم بخشندگی حیات را در این بیت به همراه دارد؛ بنابراین قالب "باد بهاری زندگی بخش است" را نشان می دهد. در چنین بیتی، سعدی به دلیل رویکرد آموزشی و حکمت آمیز خود، از قالبی استفاده می کند که درک مفهوم زیست محیطی برای مخاطب آسان تر شود. در سروده های سعدی، آموزه های اخلاقی همواره نقش پررنگی داشته اند؛ بنابراین از آن جا که قالب ها می توانند در ایجاد پیوند میان مفاهیم اخلاقی و طبیعت مؤثرتر باشند، سعدی آن ها را بیشتر از استعاره ها به کار برده است.

در بخش استعاره، حضور کمتری به چشم می خورد. از بین سی و پنج بیت، دوازده بیت دارای استعاره بوده است؛ اما در برخی از بیت ها بیش از یک استعاره وجود داشت

که در کل پانزده مورد استعاره دیده شد. کاهش استفاده از استعاره در این زمینه، نشان‌دهنده تمایل سعدی به بیان مستقیم و توصیف‌های روشن برای نمایش روابط بین انسان و طبیعت است؛ به‌عنوان مثال در بیت "دم عیسیست پنداری نسیم باد نوروزی**" که خاک مرده باز آید درو روحی و ریحانی "سعدی نسیم باد نوروزی را به نفس حیات بخش حضرت عیسی مانند کرده است. این استعاره، احیای طبیعت در بهار را مانند معجزه زنده کردن مردگان توسط حضرت عیسی به تصویر می‌کشد. سعدی با بهره‌گیری از استعاره‌های زیست‌محیطی، عناصر طبیعت را به گونه‌ای توصیف می‌کند تا برای خواننده قابل درک و ملموس باشد. او با پیوند دادن عشق، عرفان و اخلاق به طبیعت، نه تنها زیبایی شعر خود را دوچندان می‌کند، بلکه نشان می‌دهد که طبیعت بخشی جدایی‌ناپذیر از تجربه‌های انسانی است.

در بخش ارزیابی، از میان سی و پنج بیت، سی و دو بیت در این زمینه جای دارند که در این میان، بیست و هشت بیت دارای عنصر ارزشی مثبت و شانزده بیت دارای عنصر ارزشی منفی هستند. تعداد بیشتر عنصر ارزشی مثبت نسبت به عنصر ارزشی منفی نشان می‌دهد که دیدگاه سعدی به طبیعت، دیدگاهی تحسین‌آمیز و مثبت است و حاکی از ارتباط عمیق او با محیط طبیعی است؛ به‌عنوان مثال در بیت "وقت آن آمد که خاک مرده را** باد ریزد آب حیوان در دهن" در این بیت، "خاک مرده" که اشاره به خاکی سرد و بی‌روح دارد و در آن چیزی رشد نمی‌کند، عنصر ارزشی منفی است و در مقابل، "آب حیوان" که اشاره به آبی زندگی‌ساز و حیات‌بخش دارد، عنصر ارزشی مثبت این گفتمان است. این تحلیل نشان می‌دهد که سعدی در غزلیات خود از طبیعت هم با واژگان مثبت و هم با واژگان منفی یاد می‌کند؛ زیرا طبیعت را به‌عنوان نمادی چندبعدی به کار می‌گیرد که می‌تواند هم نشان‌دهنده زیبایی و هم نشانه‌ای از ناپایداری باشد؛ بنابراین ترکیب واژگان مثبت و منفی در توصیف طبیعت، نه تنها به شعر سعدی عمق بیشتری می‌بخشد، بلکه دیدگاه واقع‌بینانه و چندلایه‌ای را به فلسفه زندگی، مفاهیم عرفانی و اخلاقی نشان می‌دهد.

در بخش هویت، از میان سی و پنج بیت، تنها دو بیت در این زمینه قرار دارند که کمترین مقدار را نسبت به سایر داستان‌ها به خود اختصاص داده‌اند. حضور کم هویت زیست محیطی در غزلیات سعدی به سبک شعری، شخصیت و اهداف بیانی او مرتبط است. این بررسی نشان می‌دهد که سعدی بیشتر طبیعت را از زاویه دید فردی خود توصیف می‌کند، نه از دیدگاه یک گروه یا جامعه؛ بنابراین حضور ضمیر "ما" در توصیف طبیعت در غزلیات سعدی کم دیده می‌شود و جای خود را به ضمائر دیگر یا توصیفات بدون ضمائر داده است.

در بخش باور، از سی و پنج بیت، شش بیت به داستان باور اختصاص دارد؛ اما در بعضی از بیت‌ها، بیش از یک باور وجود داشته است که در کل این مقدار هشت مورد دیده شد. در این میان دو مورد به عناصر وجهی و شش مورد به پیش‌انگاره مربوط می‌شود؛ به عنوان مثال در بیت "خاموشی بلبلان مشتاق** در موسم گل ندارد امکان" در فصل بهار، ممکن نیست که بلبلان مشتاق، خاموش بمانند. "ممکن نیست" واقعی بودگی بیشتری را به گفتمان بخشیده است. از آن‌جا که سعدی براساس تجربه و مشاهده مستقیم خود از طبیعت سخن می‌گوید و به قوانین کلی طبیعت توجه دارد، دیدگاه‌ها و پیام‌های خود را به گونه‌ای مطرح می‌کند که برای مخاطبان به شکلی قطعی و بدون ابهام قابل درک و پذیرفتنی باشد.

در بخش محوسازی، از سی و پنج بیت، بیست و دو بیت در این حیطه قرار دارند؛ اما به دلیل ارکان متنوع تحلیل این داستان و کاربرد چند مورد از آن‌ها در یک بیت، در کل بیست و هشت مورد از داستان محوسازی وجود دارد؛ به عنوان مثال در بیت "نطفه شبنم در ارحام زمین** شاهد گل گشت و طفل یاسمین" در مصرع دوم، واژه "گل" شامل و واژه "یاسمین" زیرشمول واژه گل است که رابطه معنایی میان آن‌ها از نوع شمول معنایی است. در مصرع اول، "زمین" مجاز از خاک است و در مصرع دوم، "طفل" مجاز از غنچه است؛ بنابراین کاربرد شمول معنایی و دو مجاز، حاکی از وجود فرایند محوسازی در این گفتمان است. کاربرد این داستان در توصیف طبیعت در

غزلیات سعدی، یک ویژگی سبکی مهم است که به شاعر کمک می‌کند تا مفاهیم پیچیده و عمیقی را به منظور زیباتر کردن زبان شعر و خلق معانی تازه، فصیح و موجز بیان کند و طبیعت را به‌عنوان پس‌زمینه‌ای برای احساسات و تفکرات انسانی به کار گیرد. در بخش برجسته‌سازی، از میان سی و پنج بیت، سی و دو بیت در این حیطه قرار دارند که با وجود ارکان متفاوت تحلیل این داستان و حضور چند مورد از آن‌ها در یک بیت، در کل هشتاد و هفت مورد برجسته‌سازی دیده شد که در این میان بیشترین بسامد را نسبت به سایر داستان‌ها داشته است؛ به‌عنوان مثال در بیت "نوبهار از غنچه بیرون شد به یک تو پیرهن" * بیدمشک انداخت تا دیگر زمستان پوستین " در این گفتمان، "یک تو پیرهن" استعاره از گلبرگ است. در این استعاره، "گلبرگ" حوزه مقصد و "یک تو پیرهن" قالب مبدأ است. در مصرع دوم، پوشش ضخیم گیاه بیدمشک به نوعی پوشش زمستانی تشبیه شده است. کاربرد این تشبیه به همراه استعاره و اسامی خاص "نوبهار (= فصل بهار) و "زمستان" به‌عنوان نوع خاصی از فصل سال و "بیدمشک" که به نوع خاصی از گل مربوط می‌شود، برجستگی گفتمان را افزایش داده‌اند. سعدی با برجسته کردن عناصر طبیعی، آن‌ها را از یک پس‌زمینه ساده به بخشی فعال و تأثیرگذار در گفتمان تبدیل می‌کند. تحلیل این داستان در غزلیات سعدی نشان می‌دهد که توصیف طبیعت فقط یک توصیف ساده نیست؛ بلکه ابزاری برای ارائه پیام‌های عاطفی، عرفانی، فلسفی و ایجاد فضاهای تأثیرگذار در شعر است؛ بنابراین، برجسته‌سازی یکی از تکنیک‌های مهم برای اثرگذاری بر ذهن و احساسات مخاطب در شعر است. از این رو، حضور برجسته‌سازی بیشتر به چشم می‌خورد.

در بخش روایت، از میان سی و پنج بیت، یازده بیت در این زمینه جای دارند؛ اما در کل چهارده مورد روایت به دلیل کاربرد مجدد آن در یک بیت گزارش شده است. به‌عنوان مثال در بیت "جانور از نطفه می‌کند، شکر از نی" * برگ تر از چوب خشک و چشمه ز خارا " ساختار روایی در این گفتمان نشانگر رابطه علت و معلولی میان "نطفه (= علت)" و "جانور (= معلول)"، "نی (= علت)" و "شکر (= معلول)"، "چوب خشک

(= علت) و "برگ تر (= معلول)" و "خارا (= علت)" و "چشمه (= معلول)" است؛ بنابراین چهار رابطه علت و معلولی در این گفتمان دیده می‌شود. این تحلیل نشان می‌دهد که سعدی از ساختار روایی استفاده می‌کند تا پدیده‌های طبیعی را به هم مرتبط کند و توصیف‌هایش را منسجم‌تر و قابل‌فهم‌تر کند و این رویکرد باعث می‌شود تا خواننده بتواند آن را به صورت منطقی دنبال کند. از این رو، داستان روایت نشان می‌دهد که توصیفات سعدی از طبیعت منسجم و پیوسته است و نظم و حکمت موجود در طبیعت را به نمایش می‌گذارد. به این طریق، پیام‌های اخلاقی و تعلیمی خود را با استدلال قوی‌تر بیان می‌کند که همین امر موجب می‌شود اشعار سعدی علاوه بر زیبایی، از نظر مفهومی نیز غنی و تأثیرگذار باشد.

در پایان کلام، بررسی غزلیات سعدی در مورد طبیعت از منظر زبان‌شناسی زیست‌محیطی، نشان داد که سعدی طبیعت را نه تنها به عنوان بستری برای توصیف زیبایی‌ها، بلکه به عنوان ابزاری برای انتقال مفاهیم اخلاقی، عرفانی و اجتماعی به کار می‌گیرد. وی نقش طبیعت را در شکل‌دهی به جهان‌بینی انسان برجسته ساخته است که این نوع رویکرد در ادبیات کلاسیک فارسی می‌تواند الگویی برای توجه به مسائل زیست‌محیطی معاصر نیز باشد. توجه سعدی به پایداری و هماهنگی میان انسان و طبیعت، الهام‌بخش نگرشی است که در آن، احترام به طبیعت، بخشی از زندگی اخلاقی و معنوی انسان تلقی می‌شود.

با توجه به یافته‌های این پژوهش، برای افزایش آگاهی از رویکردهای مختلف به طبیعت و محیط‌زیست پیشنهاد می‌شود که در پژوهش‌های آینده، اشعار طبیعت‌محور سعدی با دیگر آثار طبیعت‌محور شاعران کلاسیک فارسی مانند حافظ، مولانا، فردوسی، فرخی سیستانی و... مقایسه شود تا بتوان به درک عمیق‌تری از پیوند میان زبان و محیط‌زیست در ادبیات کلاسیک فارسی دست یافت.

۷. پی‌نوشت‌ها

در این بخش، به دلیل محدودیت فضا، مصرع اول سی و پنج بیت از غزلیات سعدی که در این پژوهش بررسی شده‌اند که به ترتیب شماره غزل ذکر می‌شوند:

۱. از در بخشندگی و بنده نوازی... (سعدی، ۱۳۸۳، ط: ۱)
۲. قسمت خود می‌خورند منعم و درویش... (همان، ط: ۱)
۳. حاجت موری به علم غیب بداند... (همان، ط: ۱)
۴. جانور از نطفه می‌کند، شکر از نی... (همان، ط: ۱)
۵. شربت نوش آفرید از مگس نحل... (همان، ط: ۱)
۶. بوی گل و بانگ مرغ برخاست... (همان، ط: ۴۴)
۷. فراش خزان ورق بیفشاند... (همان، ط: ۴۴)
۸. آدمی نیست که عاشق نشود وقت بهار... (همان، ط: ۵۱)
۹. جنبش سرو تو پنداری کز باد صباست؟... (همان، ط: ۵۱)
۱۰. با شکایت‌ها که دارم از زمستان فراق... (همان، ط: ۱۶۲)
۱۱. طفل گیا شیر خورد، شاخ جوان گو بیال... (همان، ب: ۲۱۶)
۱۲. گلبنان پیرایه بر خود کرده‌اند... (همان، ط: ۲۲۴)
۱۳. درخت غنچه بر آورد و بلبلان مستند... (همان، ط: ۲۲۶)
۱۴. زمین باغ و بستان را به عشق باد نوروزی... (همان، ط: ۲۸۷)
۱۵. آمد گه آنکه بوی گلزار... (همان، ط: ۲۹۴)
۱۶. خیز و غنیمت شمار، جنبش باد ربیع... (همان، ط: ۲۹۶)
۱۷. برگ درختان سبز، پیش خداوند هوش... (همان، ط: ۲۹۶)
۱۸. شک نیست که بوستان بخندد... (همان، ط: ۲۹۸)
۱۹. چو آتش در درخت افکند گلنار... (همان، ق: ۳۱۳)
۲۰. عزیز مصر چمن شد جمال یوسف گل... (همان، ط: ۳۲۸)
۲۱. بوی گل آورد نسیم صبا... (همان، ط: ۳۳۷)
۲۲. خاک را زنده کند تربیت باد بهار... (همان، ب: ۴۳۱)
۲۳. برق نوروزی گر آتش میزند در شاخسار... (همان، ب: ۴۳۳)

۲۴. هر گلی نو که در جهان آید... (همان، ب، خ: ۴۳۹)
۲۵. تنگ چشمان نظر به میوه کنند... (همان، ب، خ: ۴۳۹)
۲۶. مرغان چمن فغان بر آرند... (همان، خ: ۴۴۲)
۲۷. وقت آن آمد که خاک مرده را... (همان، ط: ۴۴۴)
۲۸. پاره گرداند زلیخای صبا... (همان، ط: ۴۴۴)
۲۹. نطفه شبنم در ارحام زمین... (همان، ط: ۴۴۴)
۳۰. خاموشی بلبلان مشتاق... (همان، ط: ۴۴۷)
۳۱. با جوانان راه صحرا برگرفتم بامداد... (همان، ط: ۴۷۶)
۳۲. آستین بر دست پوشید از بهار برگ شاخ... (همان، ط: ۴۷۶)
۳۳. باد گل‌ها را پریشان می‌کند هر صبحدم... (همان، ط: ۴۷۶)
۳۴. نوبهار از غنچه بیرون شد به یک تو پیرهن... (همان، ط: ۴۷۶)
۳۵. دم عیسیست پنداری نسیم باد نوروزی... (همان، ب: ۶۱۱)

منابع

- استیسی، آرن (۱۳۹۵). زبان‌شناسی زیست‌محیطی: زبان، محیط‌زیست و داستان‌هایی که با آن‌ها زندگی می‌کنیم. ترجمه گروه مترجمان زیر نظر فردوس آقاگل‌زاده. تهران: نویسه پارسى.
- پارساپور، زهرا (۱۳۹۱). «بررسی ارتباط انسان با طبیعت در شعر». *مجله ادب فارسی*. ۲ (۱)، پیاپی ۹۹-۷۷.
- پارساپور، زهرا (۱۳۹۱). «نقد بوم‌گرا، رویکردی نو در نقد ادبی». *فصلنامه علمی-پژوهشی نقد ادبی*. ۵ (۱۹)، ۷-۲۶.
- رضویان، حسین و تمنا الهی‌پناه (۱۴۰۲). «نگاهی زیست‌محیطی به آثار مرادی کرمانی». *دانشگاه سمنان: مطالعات زبانی و بلاغی*. ۱۴ (۳۳)، ۲۴۸-۲۱۳.
- سمیعی گیلانی، احمد (۱۳۷۵). «وصف طبیعت در شعر غنائی فارسی». *نامه فرهنگستان*. ۸ (۸)، ۱۱۸.
- فروغی، محمدعلی (۱۳۸۳). *کلیات سعدی*. به کوشش بهاء‌الدین خرّم‌شاهی. تهران: دوستان.
- قربان‌پور، امیر (۱۴۰۱). «نقد و بررسی کتاب زبان‌شناسی زیست‌محیطی: زبان، محیط زیست و داستان‌هایی که با آن‌ها زندگی می‌کنیم (ویراست دوم)». *پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی*. ۲۲ (۶)، ۱۰۷-۱۲۱.

- میرسعیدی، عاطفه سادات (۱۳۹۵). «ردپایی از زبان سبز در اشعار فارسی: یک بررسی زبانی – زیست‌محیطی». چهارمین کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های کاربردی در مطالعات زبان. تهران: موسسه آموزش عالی نیکان.
- مشتاق‌مهر، رحمان و امینه فیضی (۱۳۹۷). «بررسی عناصر زبان‌شناسی زیست‌محیطی در متون عرفانی با تکیه بر آثار بهاء‌ولد، مولوی. و بقلی شیرازی». نشریه زبان و ادب فارسی دانشگاه تبریز. ۷۱ (۲۳۷). ۱۸۵-۲۰۹.
- مهرنیا، سمیرا (۱۴۰۰). تحلیل گفتمان ترجمه جزء ۱۵ و ۳۰ قرآن کریم از منظر زبان‌شناسی زیست‌محیطی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه سمنان.
- ویسی، الخاص (۱۳۸۶). «ریشه‌شناسی واژه‌های آب و آتش و باد در فرهنگ و ادبیات ایرانیان از دیدگاه زبان‌شناسی زیست‌محیطی». پیک نور. ۵ (۳)، پیاپی ۱۹. ۷۰-۸۰.
- Blackmore, E. and Holmes, T. (2013). *Common cause for nature: values and frames in conservation*. Machynlleth, Wales: Public Interest Research Centre. Available from: [http:// valuesandframes. Org / resources/ CCF_ report_ common_ cause_ for_ nature_ full_ report.pdf](http://valuesandframes.Org/resources/CCF_report_common_cause_for_nature_full_report.pdf).
- Chen, S. (2016). “Language and ecology: A content analysis of ecolinguistics as an emerging research field”, *Ampersand*, 3, 108-116.
- Goatly, A. (2000). *Critical reading and writing: an introductory coursebook*. London: Routledge.
- Haugen, E. (1972). *The ecology of language*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Halliday, M. A. K. (1990). “New Ways of Meaning: The Challenge to Applied Linguistics”, *Journal of Applied Linguistics*, no. 6.
- Jismulatif, Dahnilyah and Mangatur Sinaga (2020). “An Ecolinguistics Analysis of Indonesian Pop Music Lyrics on Environment: A Review of Two Nature Songs”, *Journal of Physics: Conference Series*, 1655, 1-6.
- Jabbar Rasheed, N. (2023). “Language Ecology or Ecolinguistics: Conceptual and Theoretical Discussions”, *Department of English, College of Education for Women, University of Baghdad*, 34(1), 1-9.
- Lakoff, G. and Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.
- Ma, CH and Stibbe, A. (2022). “The search for new stories to live by: A summary of ten ecolinguistics lectures delivered by Arran Stibbe”. *Journal of World Languages*, 8(1), 164–187.

- Martin, J. and Rose, D. (2007). *Working with discourse: meaning beyond the clause*. London: Bloomsbury.
- Machin, D. and Mayr, A. (2012). *How to do critical discourse analysis: a multimodal introduction*. London: Sage publications.
- Martin, J. and White, P. (2005). *The language of evaluation: appraisal in English*. New York: Palgrave Macmillan.
- Potter, J. (1996). *Representing reality: discourse, rhetoric and social construction*. London: Sage Publications.
- Sapir, E. (1912). "Language and Environment", *American Anthropologist*. 14(2), 226-242.
- Stibbe, A. (2021). *Ecolinguistics: Language, Ecology and the Stories We Live by* (2nd. ed.), London: Routledge.
- Toolan, M.J. (2001). *Narrative: a critical linguistic introduction*. London: Routledge.
- van Leeuwen, T. (2008). *Discourse and practice*. Oxford: Oxford University Press.

References

- Blackmore, E. and Holmes, T. (2013). *Common cause for nature: values and frames in conservation*. Machynlleth, Wales: Public Interest Research Centre. Available from: http://valuesandframes.org/resources/CCF_report_common_cause_for_nature_full_report.pdf.
- Chen, S. (2016). "Language and ecology: A content analysis of ecolinguistics as an emerging research field", *Ampersand*, 3, 108-116.
- Goatly, A. (2000). *Critical reading and writing: an introductory coursebook*. London: Routledge.
- Haugen, E.(1972). *The ecology of language*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Halliday, M. A. K. (1990). "New Ways of Meaning: The Challenge to Applied Linguistics", *Journal of Applied Linguistics*, no. 6.
- Jismulatif, Dahnilsyah and Mangatur Sinaga (2020). "An Ecolinguistics Analysis of Indonesian Pop Music Lyrics on Environment: A Review of Two Nature Songs", *Journal of Physics: Conference Series*, 1655, 1-6.
- Jabbar Rasheed, N. (2023). "Language Ecology or Ecolinguistics: Conceptual and Theoretical Discussions", *Department of English, College of Education for Women, University of Baghdad*, 34(1), 1-9.
- Lakoff, G. and Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.

- Ma, CH and Stibbe, A. (2022). “The search for new stories to live by: A summary of ten ecolinguistics lectures delivered by Arran Stibbe”. *Journal of World Languages*, 8(1), 164–187.
- Martin, J. and Rose, D. (2007). *Working with discourse: meaning beyond the clause*. London: Bloomsbury.
- Machin, D. and Mayr, A. (2012). *How to do critical discourse analysis: a multimodal introduction*. London: Sage publications.
- Martin, J. and White, P. (2005). *The language of evaluation: appraisal in English*. New York: Palgrave Macmillan.
- Potter, J. (1996). *Representing reality: discourse, rhetoric and social construction*. London: Sage Publications.
- Sapir, E. (1912). “Language and Environment”, *American Anthropologist*. 14(2), 226-242.
- Stibbe, A. (2021). *Ecolinguistics: Language, Ecology and the Stories We Live by* (2nd. ed.), London: Routledge.
- Toolan, M.J. (2001). *Narrative: a critical linguistic introduction*. London: Routledge.
- van Leeuwen, T. (2008). *Discourse and practice*. Oxford: Oxford University Press.
- Foroughi, M. A. (2004). *The complete works of Sa’di*. Edited by B. Khorramshahi. Tehran: Doostan. [In Persian]
- Ghorbanpour, A. (2022). A review of the book *Ecolinguistics: Language, ecology and the stories we live by* (2nd ed.). *Research Institute for Humanities and Cultural Studies*, 22(6), 107–121. [In Persian]
- Mehrnia, S. (2021). *An ecolinguistic discourse analysis of the Persian translation of Parts 15 and 30 of the Holy Qur’an*. Unpublished master’s thesis, Semnan University. [In Persian]
- Mirsaeedi, A. S. (2016). Traces of green language in Persian poetry: An ecolinguistic study. In *Proceedings of the 4th International Conference on Applied Research in Language Studies*. Tehran: Nikan Institute of Higher Education. [In Persian]
- Moshtagh-Mehr, R., & Fayzi, A. (2018). An analysis of ecolinguistic elements in mystical texts with reference to the works of Baha’ al-Walad, Rumi, and Baqli Shirazi. *Journal of Persian Language and Literature, University of Tabriz*, 71(237), 185–209. [In Persian]

- Parsapur, Z. (2012a). Examining the relationship between humans and nature in poetry. *Journal of Persian Literature*, 1(2), 77–99. [In Persian]
- Parsapur, Z. (2012b). Ecocriticism: A new approach in literary criticism. *Scientific-Research Quarterly of Literary Criticism*, 5(19), 7–26. [In Persian]
- Razavian, H., & Tamanna Elahipanah, T. (2023). An ecolinguistic perspective on the works of Moradi Kermani. *Linguistic and Rhetorical Studies*, Semnan University, 14(33), 213–248. [In Persian]
- Samiei Gilani, A. (1996). The depiction of nature in Persian lyrical poetry. *Nameh-ye Farhangestan*, (8), 118. [In Persian]
- Stibbe, A. (2016). *Ecolinguistics: Language, ecology and the stories we live by* (Trans. under the supervision of F. Aghagolzadeh). Tehran: Neyeseh-ye Parsi. [In Persian]
- Vaisi, A. (2007). The etymology of the words water, fire, and wind in Iranian culture and literature from an ecolinguistic perspective. *Payk-e Noor*, 5(3), 70–80.[In Persian]